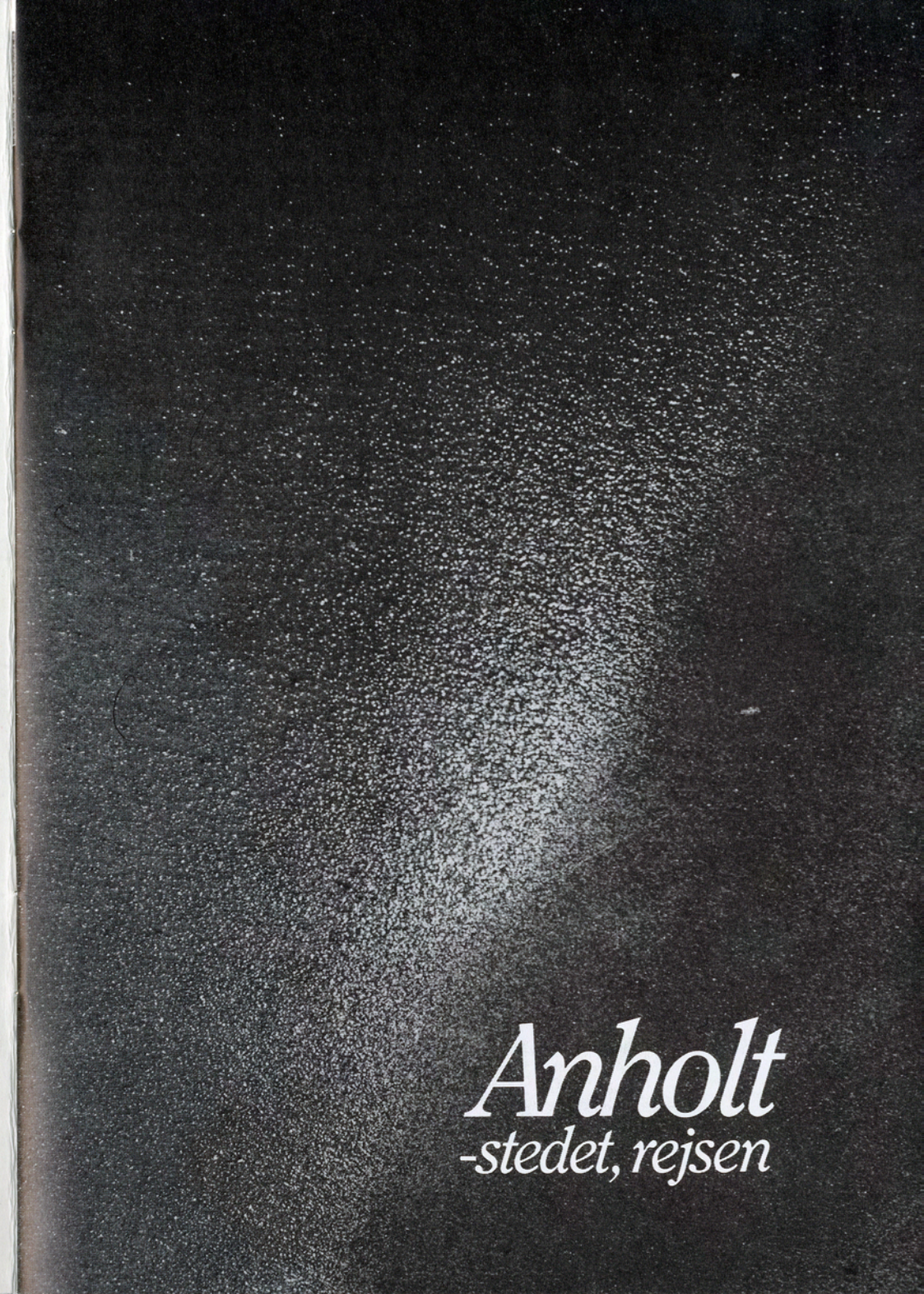

Anholt
-stedet, rejsen
en film af
Lars Johansson

Denne pjece er udgivet af Statens Filmcentral. Henvendelse
hovedkontoret, Vestergade 27, 1456 Kbh. K., eller
jyllandskontoret, Lundingsgade 33, 8000 Århus C.
Plakat, omslag og redaktion: Lars Johansson.
Lay-out pjece: Steen Møller Rasmussen.
Plakat- og omslagsfoto: Djan Hyldgaard.
Tryk: Arme og Ben, 1988.

Anholt
-stedet, rejsen

Dagbogsnotat med efterrationaliseringer / *Lars Johansson*

Anholt, 20. januar 1987: Ligger i et stort sort hul, dybt nede, en tung varme, mørk og god . . . og stille, helt stille. Under mig madras, seng, gulv, sand, jord. Rundt om mig to dyner, mørket, de kolde vægge, værelset. Over mig tag, fyrretræer, stjerner, måne, nat, himmel . . . Det er vinter, havisen har lukket sig om Anholt — udenfor -25° - Det når kun min hule som erindring om i går. I min trygge varme, svæver jeg rundt som en pulserende organisme. Her er stille, stille. Naturen holder vejret, intet sted i verden er så stille som her. Stilheden skræmmer/fascinerer, vågner i begyndelsen forskrækket når køleskabet går igang, eller når grenen på fyrren ved nordgavlen skurrer mod taget i blæsevejr, finder mig selv rendende rundt, en af de første nætter uden for huset med stavlygten, for at finde forklaringen på den lyd, som vokser sig op over mit hoved og min krop og fylder hele min nat. Der går flere uger, før jeg har ret til at save den gren af. Skal først høre en lille smule til stedet og huset inden jeg kan tillade mig den slags . . .

Nærmer mig stedet Anholt med forsigtighed og vidt åbne sanser. Jeg vil det her sted. Aner en sart ro, oprindelighed, varighed, sammenhæng. En ydre verden som kan besvare noget i min indre — stedet? —. Jeg vil med et autobiografisk udgangspunkt, undersøge en tilværelse i isolation, hvor det er muligt at leve i en overenskomst med naturen, som gør døden nærværende uden at den bliver skræmmende, men tværtimod selve forudsætningen for det romantiske liv i ro, tryghed og harmoni. Stedet bliver den situation jeg befinder mig i, en katalysator for alt det, jeg tidligere har oplevet med naturen. Det kan bl.a. udtrykkes i de mennesker som lever her — stille eksistenser, der indgår som en beskrivelse af stedet og som levende fortæller om hverdagens rigdom. Jeg vil tilbageerobre stilheden og mørket, genopdage det tilbageholdte åndedræt, genopøve opmærksomhed, sansning. Jeg vil på det her sted forsøge at skimte en oprindelighed og arv vi alle har i os og af hvis forståelse vores fortsatte eksistens er afhængig.

Så bange glad
er jeg
for de stejle rejser
når jeg går i land
dér hvor ild brænder
i åbne håndflader
dér hvor ansigter bliver synlige
langs stier mellem buske
der dryppende rasler blomster
varsomt ned mellem grene
dér hvor ventende sorte bær rakt frem
i stille sug
smager rivende røde
og jeg
spænder ryg i bue
for en tunge
ånder sølv
natten før det bliver nat igen
steder hvor intet
mere end alt
er mit
gader hvor uforudsigelige drømme
hvirvlende kan fortsætte deres liv.

(Pia Tafdrup "Rejse")

Registrerer en fjern traktor, Jan der rydder sne, kikker ud og skimter nysne på grene i mørket. - Lidt senere endnu en traktor, det må være Ulrik. Jeg står op, ta'r forsigtigt de to uldsokker af venstre hånd, huden er underlig rynket og hvidlig, de tre fingre stadig følelsesløse — det andet lag hud er på vej af nu to uger efter forfrysningen . . .

Det var den første rigtige vinterdag, -20° fra den ene dag til den næste . . . og blæst. Stod på Sønderbjerg og filmede. Havet hele vejen rundt dampede, store totter rev sig løs og steg flammerøde til vejrs i den lave sol. Det fortsatte hele dagen. - Først om aftenen hos Lene og Ulrik undrede det mig at følelsen ikke var vendt tilbage i tre fingre. "Koldt vand", sagde Ulrik, jeg krympede mig under behandlingen. Ud på natten blev fingrene så ømme, at jeg vågnede blot dynen rørte dem . . .

Trækker sokkerne på hånden igen og åbner for vandhanen, et gisp i rørene, frosne. Smider et par pinde på, som Svend siger. Efter jeg har fået briketter kan kakkelovnen heldigvis brænde over, dvs. varme hele natten, jeg behøver ikke tænde op hver morgen. Laver te af vandet fra reservedunken, lytter til 8-presse og vejrudsigt, stadig godt vejr, ingen blæst, så bliver isen liggende og det betyder stadig ingen færge og intet fiskeri. Dagtemperaturer: -10° — -15°. . . . .

Min film kan sikkert laves andre steder. Jeg valgte Anholt, fordi det var her jeg kom, her jeg oplevede sammenfald mellem stedet og mine tanker om tid, rejse, oprindelighed, nærvær, cyklus. Jeg vil bo et år i det her hus for at lave materialet, optagelserne. Jeg vil have alle årstider med i filmen. Jeg bor alene fordi to personer eller flere uvægerligt udgør en gruppe og i et lille samfund som Anholt (150 fastboende) naturligt bliver isoleret som fremmede, — men også og ikke mindst fordi jeg ikke hele tiden kan dele udforskningen af mine spor med andre.

Jeg havde ikke fra starten et udførligt manus endsige en story-board (optagelsesliste), havde blot ansøgningen til Statens Filmcentral på 15 sider og en masse stikord, inspirationspunkter i litteratur og malerkunst — bøger fulde. Jeg ville lade opholdet på Anholt og optagelserne være den opdagelse, hvor ud af historien og personerne udviklede sig.

Ind i mellem følte jeg mig på tynd is. Jeg havde et bagland, bl.a. Allan Berg Nielsen med hvem jeg løbende diskuterede filmen. Jeg arrangerede ret tidligt i optagelsesforløbet interne visninger af stoffet for hele filmholdet og jeg satte mig ned med filmens klipper Jens Bidstrup og klippede en uge på et tidspunkt, hvor kun ca. halvdelen af stoffet var optaget. Den endelige klipning viste sig senere at vare 5 måneder og blev en proces, hvor mine inspirationspunkter (udgangspunktet), udforskningen af mine spor og det optagne filmmateriales indre nødvendighed tilsammen dannede den færdige film.

Filmens økonomiske baggrund er en co-produktion mellem Statens Filmcentral ved Niels Jensen og Det danske Filmværksted. Filmværkstedet har et ældre Arri ST kamera, det kunne jeg disponere over et helt år. Jeg indrettede en rygsæk til udstyret, jeg kunne så bevæge mig rundt overalt på øen og filme. Jeg samlede 100%'erne (optagelser med synkron billede/lyd) og optagelser der krævede større praktiske arrangementer (køreture m.m.) sammen i klumper, 5 × 1 uge fordelt på forskellige årstider. I disse perioder kom b-fotograf og tonemester, Steen Veileborg og Steen K. Andersen, til Anholt.

. . . Smider brødsmulerne ud på verandaen, tager thermokedeldragten på og går ned til bilen for at prøve at få den ud — der er faldet for meget sne. Går videre ned ad vejen forbi Leifs hus, han bestyrer øens elværk og har allerede været på arbejde længe . . . Nu først låne Ulriks varmeblæser og få rørene tøet, — så hans traktor så bilen kan komme ud — umuligt at færdes rundt på øen i kulden uden. Der lugter af brænderøg i byen og et svagt lysskær anes i sydøst . . .

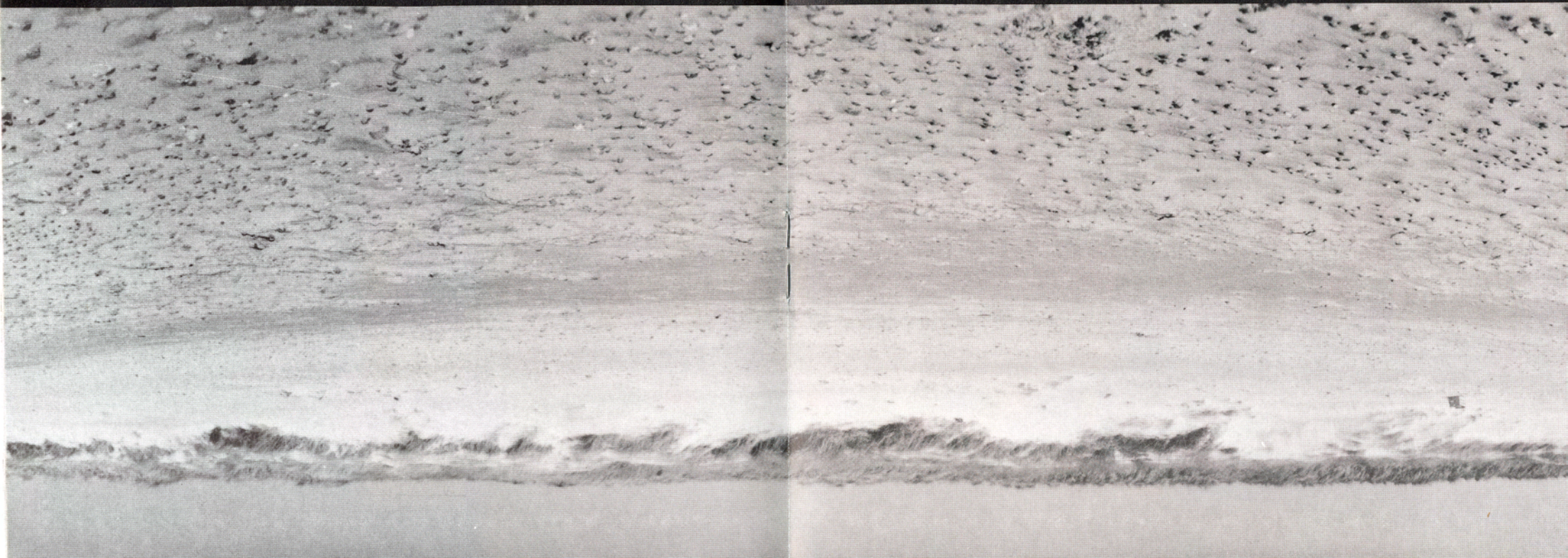

Ø / *Peter Laugesen*

Vi lever i en film, der ikke er fremkaldt. Bag os står de grå bunkere som stenalderkameraer, der venter på at brænde havet ind i fremtiden. Fred hyler over rullesten, og vinden lander som et skumsprøjt af krager i døde træer. Hvert enkelt sted på vejen over havet blev nogen boende — kunne ikke rejse fordi lien var så smuk og havet sang så kønt i vraget. Men børnene for ud gennem deres billedbøger, og først mange år senere vendte de tilbage som skrigende viber på kulørte surfbrædder. Fra et andet sted der altid er det samme. Er det et ligtog af jordemødre? Hvad taler de om, Long John Silver og Peter Pan, mens de sover i den hylende blæst?

Wie ein Trunkener / *Emil Nolde 1930*

"Wie ein Trunkener lief ich stundenlang am Strand entlang oder durch den flüssigen Sand der Dünen, meine Gesänge schreiend, wo es einsam war, schreiend mit den Möwen . . . ich stand am Strand mit breiter, nackter Brust dem Meer gegenüber und dann in Lappen gehüllt, die wir Kleider nennen."

En ø i bevidstheden / *Peter S. Meyer*

I min bevidsthed er der flere øer, der ligger i mine tankers hav; tankerækker er som bølgerne på havet, der skyller i land på øernes kyster. Én ø er øen for barndommen, én øen for erindringen, én øen for naturen: alle rammes de af bevidsthedens bølger, når de ruller ind mod kysterne og forsvinder. Med filmen "Anholt — stedet, rejsen" er bølgerne fortsat op på øen for at synliggøre erindringens spor.

En ø kan ses som et tegn, et sted, hvor jeg vil erkende, opleve, føle, isoleret. Dette erindringsarbejde er filmens mål. Blot har erindringen ikke den autenticitet som den oprindelige oplevelse havde, men en anden kvalitet: genfremkaldelsens, som fotografiet og filmen også besidder.

Fotografiet klæber til det det repræsenterer, ja — det forestiller ikke det repræsenterer, det vidner om det-har-været, som Roland Barthes skriver. Når fotografiet udstrækkes i tid, rytme og sekvens bliver det film, her multipliceres mulighederne i erindringsarbejdet. Filmens indirekte forhold til virkeligheden er ikke væsensforskelligt fra erindringens. Den tabte tid skal genskabes, i filmen sker dette i anden potens, oven på erindringen skabes illusionen om erindringen.

De billeder Lars Johanssons film bearbejder har netop de kendte kvaliteter der kendetegner den selvbiografiske genre: autenticitet og betydning; men vel at mærke vurderet gennem et spil mellem de oplevelser barndommen prioriterer og dem det voksne menneske tillægger betydning. Når det lykkes opstår der en række billeder, der ud over det individuelle, rammer kollektive billeder af fælles interesse. Vandringerne på Anholt bliver på denne måde en oplevelse af rejsen, bevægelsen, vejen mod erindringen og oplevelsen af erindringen, to oplevelser samlet i et billede, en film.

Finder hjem / *Pia Tafdrup*

Finder hjem
uanset landet
uanset luften
uanset havet
finder hjem til kroppen
uanset årstiden
genfinder en tilstand
under mørket
genfinder alle vegne mørket
der udvisker
grænserne mellem
landet
og luften
og havet
genfinder overalt veje
der fører til kroppen
finder tilbage altid
som til det man ikke forstår.

Memento mori / *Allan Berg Nielsen*

Vi har alle som børn lært, at et hårdt såret, et døende dyr skal man slå ihjel. Det må ikke lide, sagde man til os. Og dengang vidste vi ikke, at det var menneskene, som ikke måtte lide. At vi ikke kunne tåle at se døden, hvorfor vi hellere ved den raske voldshandling forkortede vor egen smerte i dyrets navn, samtidig med at det påførtes den dramatiske døds angstkrampe. I stedet for som altså netop fuglen kan, — se døden i øjnene. I sandet, i blæsten, i marehalmen.

Vores ældste generation kan endnu huske, hvordan de gamle døde. En dag lagde de sig og vendte ansigtet mod væggen. Sådan blev de liggende uden at tage noget til sig. De lagde sig til at dø. Mætte af dage.

Som vi stjal dødens mulige, men yderst udsatte skønhed fra fuglen med knækket vinge, har vi stjålet denne oplevelse fra os selv. Ved forhalinger, bortforklaringer, formynderi. Når vi hører om munkene fra La Trappe klosteret, som pålagde sig selv fuldstændig tavshed livet igennem bortset fra bønnen og salmesangen og så to ord, når de stilfærdigt hilsende passerede hinanden: "memento mori . . .", så gyser vi, fordi vi i vor fortrængning ikke længere ejer beredskaberne, hvormed de tænksomme blandt de gamle mødte denne ultimative udfordring.

På Anholt bevarer de endnu værdigheden som når kisten sneknirkende tavst føres over filmens scene så selvfølgeligt som lidt efter to drenge tjatter til hinanden i dette fortsatte, rolige kredsløb. Og de sætter ord på den store frygt for den meningsløse, pludselige katastrofe, afbrydelsen. Som Carla Stephensens beretning om fiskeren der i tåge var med til at sejle to i dybet: "han kunne leve med det, men ikke dø med det". Som Svend Rasmussens blufærdige omvisning ved mindestenen for Jutlandias minesprængning: "det var noget gruelig galt noget".

Hvordan er det da at leve i dødens nærhed? For de gamle var der for os at se ingen tvivl. Den hjertets visdom, de fik lært, så de kunne tage vare på tiden der fløj af sted, var kristentroens ydmyge: bøj din stolthed og stol på din Gud. "O! Gud du mig den visdom lær/at tælle mine dage/ . . ." sang de efter Evangelisk Christelig Salmebog og havde således fortolket den gammeltestamentlige undren over livets korthed: "Vore Aars Dage, de ere halvfjerdsindstyve Aar, og er der Styrke firsindstyve Aar" og livets indhold: "Møje og Forfængelighed". Svaret var i og for sig enkelt: Bed, arbejd og stol på Gud. For det moderne menneske har det siden tvivlen arriverede for hundrede år siden været stadig vanskeligere. For os der ville undvige fortrængningerne. Tælle vore dage, erhverve visdom i hjertet, mumler vi og leder efter et svar. Hvori består den visdom i vor tid?

Som når man vågner feberfri kølig og klarsynet efter mange dages svedig indadvendthed eller som når man kommer hjem fra sygehuset efter det, som nær havde kostet livet, og alt i stuerne er smukkere end man huskede det, klarere i farven, mere skarpttegnet i konturen, fordi man for nogen tid havde lært at leve så intenst, som var dagen den sidste. Sådan virker Lars Johanssons film som et memento mori i vor tids dagligdag. Her er din skønhed.

Efter vi har set os gennem det lange vinterafsnit klippes der til kirken, hvor lyset står ind på øens degn, Ejner Boisen som for filmholdet alene synger Jakob Knudsens salme. Trygge ved vi at ved årenes sortering vil bestemte af vort sprogs udsagn, vort lands billeder, de musikstykker, vi kender fra opdragelsen vende tilbage. Nok umistelige simpelthen. . "luft og bølge blusser i brand, i glød . . " Sætningen får her nye betydninger, fordi filmens billeder af havet nænsomt har inddraget Noldes erfaringer, hans tilkæmpede akvareller fra Sild. Og da

selve personen, der synger er skolelæreren på øen, må den tanke, hvormed vi ser filmen en tur om ad vores litterære bevidstheds ø og dens degn i Martin A. Hansens bog og filmens scener tager farve herfra. Da det jo er Anholt konkret her henter den endelig som en selvfølge viden fra Tang Kristensen, fra Achton Friis og fortolkende indsigt i myternes væsen fra Vagn Lundbys værk. Respekten for de andres arbejde har i den udforskning, den afdækning af feltet, som det lange filmarbejde også var, bragt instruktøren vidt omkring og afstedkommet rækker af inspirationspunkter, tydeligst måske fra malerkunsten, så de ligger som lag af indsigt under de nye billeder. Søndergaards haves blå oprørthed og knoklede mennesker, som på én gang er store nok til at håndtere det element, og ydmygt små på den vældige flade af vand og luft. Høst's hvide længer og sorte porte med hjemlig tryghed. I en arbejdsdeling som videnskabens tager filmmanden opgaven op der, hvor han fornemmer den ligger og arbejder på at bringe den kunstneriske samtale videre. Havde fagtraditionen gjort det naturligt at lave det, ville noteapparatet her som ved den store afhandling føre til tankevækkende videre oplevelser. Imens fortsætter Ejner Boisen, som også er fyrpasser, salmen højt til vejrs med kærlighedserklæringen til landskabet omkring og under ham: "o, at jeg tør favne dig skære dag/kalde dig med navne, min sjæls behag/alle gode navne, som bedst jeg ved/Moder, søster, elskte, min kærlighed". I en sådan overgang handler filmen i et intenst sug om livet før døden: "Jeg vil ånde luften i fulde drag . . ."

Carla Stephensens salmesang falder uden videre illustrerende ind i hendes fortælling om barndommens forunderlige erfaringer, som først senere fattes i den voksne fromhed: "Jeg er en fattig fange/og mine grænser trange/som strandingsmand på ø . . ." Så etablerer filmen det mærkelige, at det simple forbindes med det komplicerede, det provinsielle med det kosmopolitiske i et klip formidlet af selve den fælleseuropæiske melodi løftes og støttes Carla Stephensens sang af Bachkoralens visdom fra det store udland mod syd, hvor den kulturændring i hvis sammenhæng sangen indgår, også i sin tid kom: "Wer hat dich so geschlagen . . ." mens øens kyst roligt omflyves. Sådan er vort lille kosmos. Så hel og velskabt og autonomt og samhørende med det store. Klar i farven, skarptegnet i konturen som på kanten af livet.

Filmens sidste vigtige overgang ligger mellem en mulig udlængsel i scenerne med Anne og sælerne på stranden og koralens fortsættelse: "Ich ich und meine Sünden/Die sich wie Körnlein finden/des Sandes an dem Meer . . ." Igen svimles vi op i lufthavet, dennegang i en rutschetur på få sekunder hen over den lille verden, som vi netop nu kender ud og ind, hen over stranden og havet til slutdigtet, som forbinder sig til de fremmede kulturers kredsløbopfattelse af det evige. Med en storslået bevægelse sammentænker koralens højtidelige anvendelse af melodistumpen den vestlige verdens protestantiske frelse med en panteistisk østlig befrielse. I Lars Johanssons personlige erfaringsgrundlag indgår samarbejdet med den rejsende Torkil Funder i nogle store udstillingsprojekter omkring 1975, "Rejse i Oman" og "Middelalder i Randers", Funders stædige identitetssøgen lig romantikernes i det som er fjernt i sted og tid mærker ved prægnans i formidlingen den, som har været i forbindelse med ham. Det må være med vilje (hvis noget er mere med vilje end andet i den film) at citatet fra hans tekst slutter filmen. Ordet, som jo var i begyndelsen, fortsætter hen over det, vi kalder døden, som tale al tid.

Anholt — stedet, rejsen. *Længde:* 60 min. *Manuskript, instruktion, fotografering:* Lars Johansson. *Løbende manuskriptassistance:* Allan Berg Nielsen. *B-foto:* Steen Veileborg. *Lejlighedsvis assistent:* Finn Larsen. *Tonemester:* Steen K. Andersen. *Klipper:* Jens Bidstrup. *Tak til:* Kasper Schyberg, Bodil Grue, Vinca Wiedemann.

Medvirkende: Anne Jensen, Svend Rasmussen, Carla Stephensen, Peter Møller, Anna Thomsen, Finn Ottendahl, Elis Sørensen, Ejner Boisen, Johnny Carlsen m.fl. *Tak til alle på Anholt for stor imødekommenhed.*

Digte: Pia Tafdrup fra samlingerne "Den inderste zone", "Hvid feber", "Springflod", "Intetfang" (Borgen). *Slutdigt:* Torkil Funder fra udstillingen "Rejse i Oman". *Prosa:* Ewald Tang Kristensen fra "Øen Anholt i sagn og sæd". Vagn Lundby fra "Hvalfisken" (Borgen) (alle tekster er redigerede uddrag). *Musik:* J.S. Bach "Johannes Passion" nr. 11, koral (Archive 413015-1). *Maleri:* Udsnit af altertavlen i Anholt kirke, af Carl Rasmussen 1889.

Laboratorium: Teknisk Film A/S. *Produceret af:* Kirse Film og Hanne Høyberg Filmproduktion for Statens Filmcentral med støtte fra Det danske Filmværksted. *Udlejning:* SFC.

Lars Johansson, født 1949. Afgang fra Den danske Filmskole som filmfotograf (1982), fotograferet en række kortfilm, deltaget i gruppeudstillinger bl.a. "Gud og grammatik" (1984), og Charlottenborgs forårsudstilling (1986), kortfilmen "Røgdykker" (1985), manus, inst., foto.

Tekster i pjecen:
Torben Christensen, maler
Thorkild Bjørnvig, forfatter
Peter Laugesen, forfatter
Emil Nolde, maler (citat)
Peter S. Meyer, kunsthistoriker
Pia Tafdrup, forfatter
Allan Berg Nielsen, lærer

Faglitteratur om Anholt, f.eks.: Ewald Tang Kristensen: "Øen Anholt i sagn og sæd" (1892). Achton Friis og Johannes Larsen: "De danskes Øer III" (1929). Erik Aalbæk Jensen: "Livet på øerne. Kattegat" (1985).

Statens Filmcentral